

ETNOKRATSKI DISKURS I TRANSNACIONALIZIRANJE DEMOKRATIJE

Sredinom aprila 2014. godine Evropsko vijeće je na sjednici Odjela za vanjske poslove odbilo prijedlog hrvatske ministricе Vesne Pusić da se Bosni i Hercegovini dodijeli specijalni status kandidata, na osnovu kojega bi rješavanje niza postojećih preduslova za sticanje kandidatskog statusa bilo inkorporirano u sam proces pregovora. Hrvatska inicijativa slijedila je sličan prijedlog slovenačkog ministra Karla Erjavca iz februara iste godine. Vijeće Evropske unije potvrdilo je i ovom prilikom svoju opredijeljenost za prihvatanje Bosne i Hercegovine u evropsku „porodicu“, ali je akcent stavljen na zahtjev upućen lokalnom političkom rukovodstvu za preuzimanje odgovornosti za vlastite odluke i postupke. Umjesto radikalnijeg pristupa rješavanju bosanskohercegovačke krize u procesu pridruživanja, Vijeće je usvojilo još jedan „razvojni pakt“, kojim se zapravo političko obavezivanje EU struktura za snažniji angažman u Bosni i Hercegovini odlaže do uspostave novog rukovodstva, naročito u slučaju Evropske komisije koja će preuzeti mandat u oktobru 2014, dakle nakon izbora u BiH.

Bosna i Hercegovina se u ovom trenutku bori za svoje mjesto na „dnevnom redu“ različitih političkih institucija Evropske unije sa nizom dubokih problema koji potresaju samu Evropu kao i sve države eurosфере, članice, kandidate i potencijalne kandidate za članstvo. Krajem maja 2014, nakon izbora u 28 zemalja sa punim statusom članstva, sve institucije Evropske unije imaće novo političko rukovodstvo. Izbori se ove godine odvijaju u okolnostima veoma ozbiljne ekonomske i finansijske krize EU koja je ukazala na čitav niz strukturalnih i institucionalnih nedostataka samoga projekta, naročito kada je riječ o tenziji u preraspodjeli nivoa suvereniteta između nacionalnih država članica i nadnacionalnih i transnacionalnih struktura Unije. Kriza je mobilizirala, sa jedne strane, mnoge političke i intelektualne aktere evropskih i vanevropskih država, stvarajući autentičan javni prostor za diskusiju mnogih elemenata evropskog projekta unutar nove globalne konstelacije, od fundamentalnih principa same ideje evropske zajednice, modaliteta i faza njene realizacije, do populističkih antievropskih pokreta desno, ali i lijevo orijentiranih, kao ponovno aktualizirane „čežnje za državom – nacijom“.¹ U tom smislu postaje od presudnog značaja sposobnost Evrope za transnacionalno demokratiziranje vlastitih političkih institucija, kao i javne sfere, o čemu su nedavno govorili Habermas, Nash i Fraser.²

Sa druge strane, mobiliziranje građana u mnogim evropskim i vanevropskim državama protiv rastućih društvenih nejednakosti, razaranja socijalne države, sve veće stope nezaposlenosti, naročito među mladima, novih diskriminirajućih formi zaposlenja koje diktira postojeće tržište rada, definira predmet kritike u neoliberalnoj koncepciji kapitalizma koji se odupire regularizaciji i temeljno uništava demokratske pretpostavke jednakopravnosti građana ovih društava. Okupirani

1 Pomenuću samo one najaktualnije: diskusiju koja se razvila između Jürgena Habermasa i Wolfganga Streecka (*Blätter für deutsche und internationale Politik*, maj 2013); manifest grupe intelektualaca predvođenih T. Pikettyjem objavljen u britanskom dnevniku *The Guardian* 2. maja 2014.; manifest njemačkih intelektualaca grupe *Glienicker* objavljen u *Die Zeitu* 17. oktobra 2013.; manifest udruženja *New Deal 4 Europe* čiji su potpisnici između ostalih Ulrich Beck i Claus Offe. U Italiji su se ovoj diskusiji priključili mnogi intelektualci, okupljeni oko časopisa poput *MicroMega* i *Reseta*, kao i autori poput Alberta Martinellija u knjizi „Bol nacije“ objavljenj u oktobru 2013. godine.

2 Jürgen Habermas naslovio je predavanje održano 1. maja 2014. na Univerzitetu u Princetonu „Transnationalization of Democracy. A European Experiment“, a Kate Nash i Nancy Fraser su upravo objavile knjigu *Transnationalization of the Public Sphere*.

trgovi kao izvorni prostor javnosti, različite *agorà*, od *Wall Streeta* do kijevskog *Majdana* i istanbulske *Taksim*, šalju ogorčenu, ali i jasnu poruku upozorenja vlastitim vladajućim strukturama, koja nakon dugo vremena donosi na internacionalnu ili, bolje rečeno, globalnu scenu, probleme i interese definisane u socijalnim i klasnim terminima.

Bosanskohercegovački trgovi su se priključili ovom talasu protesta već u junu 2013³, a naročito od februara 2014⁴. U tom smislu bi tekst zaključaka Evropskog vijeća od 14. aprila mogao imati dodatno značenje: u njemu se kaže da je „Vijeće prepoznalo javne proteste i pozive bh. građana za poboljšanjem društvene i ekonomske situacije u zemlji“, što „snažno prisiljava bh. institucije i izabrane lidere da uspostave odnos sa narodom, da se udruže sa civilnim društvom i obezbijede odgovorne i izravne odgovore na njihove legitimne zahtjeve“, ukazujući na „kolektivnu odgovornost svih bh. političkih lidera“.⁵ Ovaj stav podsjeća i upozorava na to da je osnovni nosilac suvereniteta jedne države narod kao politički subjekt, u smislu građanstva kao nosioca prava, sloboda i obaveza, uključujući i onu da delegitimira mandatare vlasti u demokratski uređenoj zajednici, ovaj put uz podršku EU institucija. Njime se fokus stavlja na odgovornost političkog izbora i djelovanja lokalnih aktera, partija i političkih lidera, ali prije svega građana, naročito u perspektivi oktobarskih izbora.

Pitanje povjerenja i odgovornosti političkih rukovodstava u Bosni i Hercegovini konstantni je predmet kritike domaće javnosti, evropskih i međunarodnih elita, ali bez konkretnog rješenja. Strukturalni model vlasti čija je paradigma kolektivno „troglavo“ predsjedništvo, uz „nultu instancu“ ureda visokog predstavnika, kojoj je pridodan i specijalni izaslanik Evropske unije, konstantno zama-gluje stvarnog nosioca odgovornosti. Tako se neprekidno proizvodi situacija deresponsabiliziranja mandataru na svakom od nivoa vlasti: lokalni političari ponašaju se na nezreo način, poput djece koja ispituju „dokle možemo“, prije nego što bude iskorišteno, na primjer, pravo ingerencije visokog predstavnika; istovremeno specijalni predstavnici prebacuju odgovornost na lokalno rukovodstvo, tako da sâmo njihovo prisustvo postaje upitno. Ova neodgovornost u ponašanju nosilaca najviših državnih (i specijalnih) funkcija omogućena je upravo postojanjem više instance u hijerarhiji autoriteta, koja onda „dopušta“ ispipavanje granica, kao da je upravljanje državom virtualna igra bez posljedica na konkretne ljudske živote, uz uvjerenje u beskrajnu strpljivost i otpornost politički apatičnih građana.

Struktura države prema modelu „dva entiteta, Distrikt Brčko, Federacija podijeljena na kantone“, ne bi morala, međutim, neophodno da koči donošenje važnih odluka i zakona ukoliko bi institucije funkcionirale barem prema principu efikasnosti spram zadanih ciljeva, administrirajući teritorij i stanovništvo na različitim nivoima, od snažne lokalne autonomije prema centru, uz pretpostavku konsenzusa spram osnovnih vrijednosti i principa demokratskog uređenja zajednice.

3 Junski protesti iz 2013. mogli bi se razumjeti kao prva ozbiljna manifestacija građanskog nezadovoljstva i neposlušnosti u BiH od rata, čiji je povod bio zastoj u regulaciji zakona o opisu u matičnu knjigu rođenih, to jest sticanju državljanstva novorođenih članova društva. Slučaj bolesne djevojčice, kojoj nije mogla biti pružena njega izvan zemlje jer nije imala putovnicu, pokrenuo je pravi talas nezadovoljstva i protesta. O protestima u BiH piše i Góran Therborn u posljednjem broju *New Left Review*, u tekstu „New Masses? Social Basis for Resistance“.

4 Početak februarskih protesta bio je, za razliku od prethodnih slučajeva, obilježen upotrebom nasilja, ali i voljom građana da se zahtjevi artikulišu i koordiniraju u mnogim bh. opštinama. Analiza ovih protesta zahtijevala bi daleko veći prostor no što je to ovdje moguće.

5 „Council conclusions on Bosnia and Herzegovina“, Foreign Affairs Council Meeting, Luksemburg, 14. 4. 2014.

Mnoge države imaju razvijenu strukturu lokalne autonomije, poput Italije koja je uređena u 20 regija, 110 provincija i ogroman broj opština, gdje su za svaki od nivoa definisane suverene kompetencije. Bosanskohercegovački problem u ovom smislu tiče se zapravo nedostatnog definisanja vlastitog državnog, građanskog i demokratskog identiteta.

Bh. društvo čini se zaustavljeno u vremenu nakon šoka ratnih zbivanja, uklješteno između kontranaracija, nesposobno da izvuče nove argumente koji su u stanju da rekonstruišu zajednički projekat koji bi imao smisla za budućnost novih generacija. Građani ove države do sada nisu imali prilike ni da se izjasne o svojoj državi – ne državi nacija, već državi građana – i njenom principijelnom uređenju, na primjer da li žele *republiku* Bosnu i Hercegovinu. Od samog početka demokratske tranzicije, koja je prethodila ratovima 1991–1999, bio je perpetuiran u svim republikama federalne države kulturalni (etnički, lingvistički, orijentalni⁶) model nacionalizma, kojeg karakterizira istaknuta uloga političkih i intelektualnih elita zajednica, na račun političkog građanskog modela demokratije. Instrument referendumu korišten je i koristi se prije svega u populističkoj varijanti nacionalizma, gdje je „narod“ koji izražava svoju suverenu volju baziranu na principu samoodređenja najčešće izmanipuliran od političkih i intelektualnih elita. Osnovni strukturalni deficit u ovim slučajevima je nedostatak vremena potrebnog za sticanje institucionalizirane političke demokratske kulture koja bi onemogućila propadanje u spiralu nasilja i stvorila uslove za rješavanje sukoba i kontroverzija mirnim putem. Za nas koji smo proživjeli sve etape prve demokratizacije jugoslavenskih društava, a onda i ratove i njihove posljedice, slični modeli su izravno prepoznatljivi u trenutnoj ukrajinskoj krizi, uključujući i obeshrabrujuće dispozitive za rješavanje ovog tipa sukoba na evropskom i globalnom nivou.

Bosna i Hercegovina je mala država „jugoistočne“ ili „balkanske“ Evrope, sa manje od 4 miliona stanovnika, što je demos srednje velike metropole. Strukturalno uređenje države prema Daytonu ne favorizira usklađenost i efikasnost institucija države i njenu sposobnost administriranja i upravljanja, i to je činjenica. Dejtonski sporazum može se kritikovati iz najrazličitijih uglova: ko ga je potpisao, na kojim političkim kompromisima je zasnovan, na koji način je implementiran, kakav okvir državnog uređenja je stvorio itd. I pored mnoštva negativnih odgovora na ova brojna pitanja, Dejtonski sporazum kao i Vašingtonski koji mu je prethodio neodvojivi su od konteksta u kojemu su ostvareni.⁷ Dayton je svakako stvorio prostor za utemeljenje mira i sačuvao državnost Bosne i Hercegovine, što je u datom kontekstu već bilo ogromno.

Stavimo privremeno na stranu ulogu i odgovornost velikih političkih aktera kao što su UN i Evropska zajednica/Evropska unija, za efekte implementacije Daytonom „skiciranog“ ustava države BiH u posljednjih gotovo dvadeset godina. Fokus se prebacuje na ulogu i djelovanje a. političkih aktera na lokalnom nivou; b. aktera civilnog društva u širem smislu, kao i c. na dinamiku političkih i društvenih odnosa u okviru regionalnog konteksta zemalja „Jugosfere“ ili „Zapadnog Balkana“. Obzirom na zatečenu situaciju u decembru 1995. kada je Sporazum zvanično ratificiran u Parizu, iz startne pozicije razorene bh. države i društva uništenog troipogodišnjim ratom (agresijom / odbrambenim ratom / građanskim ratom), u tom trenutku nije se mogla ni zamisliti

6 Navešću samo neke od osnovnih teorijskih pristupa ovoj temi: Anderson 1983.; Brubaker 1961.; Gellner 1991.; Smith 1995.

7 Dejtonski sporazum rezultat je neke vrste *conclave* – glavni politički akteri jugoslavenskih ratova, Izetbegović, a prije svega, Tuđman i Milošević, zatvoreni su u američku vojnu bazu zajedno sa svojim političkim svitama dok nisu potpisali ovaj sporazum, kojim su stvoreni uslovi za uspostavu kakvog-takvog mira na prostoru Bosne i Hercegovine.

neka evropska integrirajuća perspektiva. Pa ipak u kratkom vremenskom luku Bosna i Hercegovina se i formalno priključuje procesima europeizacije i evropske integracije, kada 2003. godine u Solunu dobija status potencijalnog kandidata.

Proces europeizacije kao i proces pridruživanja dvije su osnovne dimenzije evropskih integracija.⁸ Prvi je uslov drugome: što je veći stepen izgradnje i harmonizacije institucija u zemljama koje su formalno izrazile volju za pridruživanjem i kandidirale se za članstvo, sa EU standardima (koji se takođe neprekidno mijenjaju), jača i stepen uvezanosti i međusobne odgovornosti zemlje kandidata / potencijalnog kandidata sa Briselom, kao i sa svakom pojedinom zemljom članicom. Pitanje statusa odnosi se na niz formalnih barijera koje je neophodno doseći i prevazići da bi se stepen integracije statusno promijenio. Danas je za Bosnu osnovni problem kako se pomaći sa mrtve tačke, zastoja, pa i nazadovanja u ovim komplementarnim procesima, u situaciji kada EU odbija kreiranje nekog „specijalnog“ programa za svog neuspješnog člana, i od nje se ne može ništa očekivati: i samu Uniju očekuje radikalna demokratska transformacija i definiranje vlastitog političkog identiteta.

Bosna i Hercegovina, kao sudbinska zajednica njenog naroda, njenih nacija i nacionalnosti, njenih građana,⁹ čini se dodatno uvezana, na paradoksalan način, iskustvom rata devedesetih godina. Jasno je da uzroci i posljedice ovoga rata, a naročito silina nasilja putem kojeg se on manifestirao, kontinuirano onemogućuju efikasno funkcioniranje političkih i socijalnih institucija na nivou države. Nema slike o budućnosti, iz prezenta se neprestano osvrće ka neposrednoj prošlosti koja je pomutila prethodna pozitivna iskustva bosanskohercegovačke tradicije, kao što je politika „etničkog čišćenja“ isrcitala unutar teritorija nove granice između grupa, neutemeljene u prethodnoj historiji. Opet, zajedničko socijalno i kulturno iskustvo, zasnovano na tradiciji socijalne i teritorijalne bliskosti i interakcije različitih vjerskih i nacionalnih identiteta, opstaje i nakon tako tragičnih događaja iz bh. povijesti, kao što je onaj najsvježiji – genocid počinjen u Srebrenici. Urbani pejzaž kojeg odlikuje ovaj pluralizam, a koji ponovno niče tamo gdje je bio uništen, iz ruševina Ferhadije u Banjoj Luci, ili pravoslavne crkve u Mostaru, još uvijek je nezamisliv u razvijenim državama Zapadne Evrope.¹⁰ U tom smislu ova država ima šta da ponudi Evropi ukoliko bude u stanju da prepozna kvalitete koji je izdvajaju, uz javno i jasno suočavanje sa katastrofalnim posljedicama etnokratskog diskursa i politike nacionalne i rasne isključivosti, nespojivim sa Shumanovim idealima mira, prosperiteta i pravde. Kao što je i evropski model danas u dilemi između paradigmi „utvrde“ i „otvorenog grada“¹¹, a oba pripadaju njegovoj povijesnoj građi, tako se i građani Bosne i Hercegovine moraju odlučiti o vlastitim vrijednostima i njihovoj argumentaciji i realizaciji.

Novi pokreti izazvani socijalnim beznađem građana počeli su da stvaraju novu sferu javnosti u ovoj državi, te da definišu potrebe i interese individua i grupa na nekim drugim osnovama u odnosu na one koji su doveli do prethodnog razaranja društva.¹² Politička artikulacija ovih potreba

8 Za teorijsko i empirijsko interdisciplinarno razmatranje procesa europeizacije i evropske integracije pogledati između ostalog Delanty 1995.; Delanty and Rumford 2005.; Favell and Guiraudon 2011.; Garcia 1993.; Habermas J. 2011.; Medrano 2003., Rumford 2002, 2008, 2009.; Scartezini 2007.; Zielonka 2006.

9 O „terminološkom haosu“ u definisanju pojmova naroda, nacije, etnije, građana pisali su, između ostalog, Geertz 1998. i Brubaker – Cooper 2000.

10 U Italiji ni predstojeća manifestacija EXPO 2015 nije dovoljna motivacija da bi se dopustila izgradnja džamije, a naročito minareta, kao simbolički još uvijek neprihvatljivog elementa *skylinea* evropskih gradova.

11 Sassen, S. (2014), “Abbiamo chiuso un sogno in un bunker”, La Repubblica, 8 maggio.

12 O razaranju društva pisala sam u knjizi *Od razorenog ka otvorenom društvu*, Sarajevo, Rabic, 2014.

i interesa mogla bi biti prvi korak ka boljoj, evropskoj i kozmopolitskoj Bosni i Hercegovini, kao i poruka političkim vođama da građani ove zemlje nisu više ni otporni, ni apatični, i da je njihovo strpljenje isteklo.

Literatura

1. Anderson, B. (1983), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London – New York.
2. Brubaker, R. (1996), *Nationalism reframed*, Cambridge University Press, Cambridge.
3. Brubaker, R., Cooper, F. (2000), „Beyond ‘Identity’”, *Theory and Society*, 29, str. 1–47.
4. Delanty, G., Rumford, C. (2005), *Rethinking Europe*, Routledge, London.
5. Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, St Martin’s Press, New York.
6. Favell, A., Guiraudon, V., ur. (2011), *Sociology of the European Union*, Palgrave Macmillan, London.
7. Garcia, S., ur. (1993), *European Identity and the Search for Legitimacy*, Pinter, London.
8. Gellner, E. (1991), *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell.
9. Habermas, J. (2012), *The Crisis of the European Union*, Polity, Cambridge.
10. Martinelli, A. (2013), *Mal di nazione. Contro la deriva populista*, Università Bocconi Editore, Milano.
11. Medrano, J. D. (2003), *Framing Europe. Attitudes to European Integration in Germany, Spain and the United Kingdom*, Princeton University Press, New Jersey.
12. Nash, K., Fraser, N. (2014), *Transnationalization of the Public Sphere*, Polity, Cambridge.
13. Rumford, C. (2002), *The European Union. A Political Sociology*, Blackwell, Oxford.
14. Rumford, C. (2008), *Cosmopolitan Spaces. Europe, Globalization, Theory*, Routledge, London.
15. Rumford, C., ur. (2009), *The Sage Handbook of European Studies*, Sage, London.
16. Sassen, S. (2014), “Abbiamo chiuso un sogno in un bunker”, *La Repubblica*, 8 maggio.
17. Scartezzini, R. (2007), *European citizenship: theories, arenas, levels*, Indiana University, Nomos.
18. Sekulić, T. (2014), *Od razorenog ka otvorenom društvu*, Rabić, Sarajevo.
19. Smith, A. D. (1995), *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, Cambridge.

20. Streeck, W. (2013), *Tempo guadagnato. La crisi rinviata del capitalismo democratico*, Il Mulino, Bologna.
21. Therborn, G. (2014), “New Masses? Social Basis of Resistance“, *New Left Review* 85, januar-februar, str. 7–14.
22. Zielonka, J. (2006), *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford University Press, New York.

Doc. dr. Tatjana Sekulić